

SUVREMENA KOMPARATIVNA POLITIKA: KAKO STRUKTURIRATI ZNAJENJE?

Mirjana Kasapović

*Sveučilište u Zagrebu,
Fakultet političkih znanosti*

Pregledni rad

Sažetak

U članku se daje pregled suvremenih pristupa komparativnoj politici. Komparativna politika se određuje kao disciplina (grana) političke znanosti, uz političku teoriju, nacionalnu politiku i međunarodne odnose, te ponekad javne politike. Posebna pozornost u članku posvećuje se paradoksalnoj činjenici da je komparativna politika, neovisno o takvu mjestu u strukturi suvremene političke znanosti, u hrvatskoj politologiji godinama bila zapostavljena disciplina. U članku se uzroci takva stanja nastoje objasniti zabludama u razumijevanju komparativne politike, koje su najvećim dijelom proizlazile iz vezivanja komparativne politike uz međunarodne odnose. Osim toga, u članku se navodi i niz kontekstualnih zapreka koji je onemogućavao da se komparativna politika u Hrvatskoj razvije kao zasebna disciplina.

U središnjem dijelu članka daje se podroban prikaz najvažnijih pristupa u suvremenoj komparativnoj politici. Prvi pristup usmjeren je na stvaranje obuhvatnih udžbenika komparativne politike koji sadržavaju prikaze teorijskih i metodoloških temelja discipline, njezinih glavnih predmetnih područja te reprezentativnih zemalja, skupina zemalja ili regija. Drugi pristup ograničava se na prikaz metodološkog i tematskog područja discipline, bez studija pojedinih zemalja na kojima bi se opći pristup konkretno demonstrirao. Treći pristup temelji se na odabiru glavnog predmeta, ključnog problema ili teorijske jedinice, poput demokratske politike ili nacionalnih država, na kojemu se potom demonstrira cijeli metodološki pristup. Četvrti pristup usredotočen je poglavito na prikaz teorijskih pristupa komparativnim istraživanjima, dok metodološki problemi ostaju u drugom planu. Peti pristup oprečan je četvrtome, jer je poglavito usredotočen na metodološke probleme komparativne politike, poput razmatranja općih strategija komparativnih istraživanja. Šesti pristup najviše se razlikuje od prethodnih pristupa i najtočnije ga je nazvati studijama nacionalne politike u komparativnoj perspektivi. Na kraju, sedmi pristup čini neka vrsta naknadne teorijsko-metodološke "konstrukcije" donekle cjelovitoga i koherentnoga priručnika komparativne politike iz niza posebnih studija što su nastajale u različitim razdobljima.

Komparativna istraživanja nazivaju se “kraljevskim putem” u proučavanju politike, a komparativna politika “kraljevskom disciplinom” suvremene političke znanosti.¹ Takva njezina uloga proizlazi iz središnjega metodikog mjesta komparacije ili usporedbe u razvoju političke znanosti uopće: “U većini znanosti teorija se provjerava eksperimentiranjem, ali u političkoj znanosti glavna je metoda usporedba” (Peters, 1998, 1). U društvenim znanostima općenito komparativna je metoda “najbolja zamjena za eksperimentalnu metodu” u prirodnim znanostima. Na područjima na kojima se ne može primijeniti eksperiment komparacija nije samo oznaka za intelektualni pristup istraživanju sličnosti i razlika među dvjema ili više društvenih pojavama nego i način prikupljanja obavijesti i podataka za znanstvena istraživanja (Dogan i Pelassy, 1990, 15. i d.). Ipak, to je razmjerno slabo razvijeno područje političke znanosti u Hrvatskoj. Takvo je stanje posljedica dugogodišnjih zabluda u pristupu toj disciplini (Kasapović, 2002), ali i kontekstualnih okolnosti koje nisu pogodovale njezinu razvoju.

Prva zablude očitovale se u gledanju na komparativnu politiku kao nesamostalnu disciplinu političke znanosti,

¹ “Kraljevski” status komparativne politike u institucionaliziranoj suvremenoj političkoj znanosti ilustrira i činjenica da su u većini departmana za političku znanost na zapadnoeuropskim i sjevernoameričkim sveučilištima odsjeci za komparativnu politiku često najveći i najprestižniji. To je umnogome izraz činjenice da je u proteklih četrdeset godina komparativna politika proizvela “neke od najzanimljivijih, najinovativnijih i najpoticajnijih teorija i pristupa... u političkoj znanosti” (Wiarda, 2002, 1).

sti, tj. kao na poddisciplinu ili podpodručje međunarodnih političkih odnosa. To je rezultiralo sužavanjem njezina predmetnog područja na proučavanje političkih sustava stranih zemalja i svođenjem njezina smisla na doprinos boljem razumijevanju vanjske politike i diplomacije stranih zemalja.² Nasuprot tome, komparativna politika u naprednome znanstvenom svijetu razvijala se i profilirala kao zasebna disciplina političke znanosti koja se akademski etablirala uz političku teoriju, nacionalnu politiku i međunarodne odnose (Berg-Schlosser i Müller-Rommel, 1997, 16; usp. i Beyme, 1966, 63-64). U Sjedinjenim Američkim Državama komparativna politika razvila se kao jedno od glavnih područja političke znanosti već dvadesetih i tride-

² M. J. Sodaro (2001, 10) konstatira da “politički znanstvenici prave temeljnu razliku između dvaju područja istraživanja: komparativne politike i međunarodne politike”. Komparativna politika istražuje političko djelovanje unutar pojedinih zemalja, a međunarodna politika proučava odnose među različitim zemljama. Žarište je prve discipline, prema tome, unutarnja politika, a druga je disciplina fokusirana na vanjske odnose među državama. Premda su posrijedi međuovisne discipline, riječ je o “odvojenim područjima analize”. M. Kesselman, J. Krieger i W. A. Joseph (2004, 7) ukazuju na sve jaču disciplinarnu povezanost između komparativne i nacionalne politike, te ističu da sve veći broj studijskih tečajeva na sveučilištima u SAD-u “integrira” proučavanje američke politike s proučavanjem politika ostalih zemalja. K. v. Beyme (1966, 66) upozorava da granice među pojedinim disciplinama političke znanosti moraju biti jasne, ali ne i oštre, te da se u toj podjeli komparativna politika pojavljuje kao “najvažnija spojnica između istraživanja unutarnje i vanjske politike”.

setih godina 20. stoljeća i akademski se institucionalizirala uz područja američke politike, ustavnog prava, političke teorije i međunarodnih odnosa (Wiarada, 2002, 3, 211). Većina suvremenih departmana za političku znanost u toj zemlji disciplinarno se, pak, sastoji od komparativne politike, političke teorije, međunarodnih odnosa i američke politike, budući da je “unutar discipline političke znanosti komparativna politika jedno od četiriju područja specijalizacije” (Kesselman, Krieger i Joseph, 2004, 7).³ Nema nijednoga reprezentativnog suvremenog udžbenika ili priručnika koji komparativnu politiku ne tretira kao posebnu disciplinu političke znanosti (Keman, 1993, 1; 2002, 3, 32; Daldler, 1993, 11; 2002, 16; Lane i Ersson, 1994, 1; Lichbach i Zuckerman, 1997, 5; Peters, 1998, 1; Sodaro, 2001, 7; Lauth, 2002; O’Neil, 2004, 3; Kesselman, Krieger i Joseph, 2004, 7; itd.).⁴

Drugi problem umnogome je proistjecao iz prvoga, tj. iz predmetnog ograničavanja komparativne politike na proučavanje političkih sustava stra-

nih zemalja. U teorijskom smislu, to je rezultiralo zatvaranjem komparativne politike u okvire normativističke analize glavnih pravno-političkih institucija. U metodološkom smislu, rezultat su bile pretežno monografske ili konfigurativne studije političkih sustava pojedinih zemalja koje su se zasnivale na detaljnom opisu pojedinih političkih institucija i načina njihova djelovanja. No i takve su studije u hrvatskoj političkoj znanosti, koliko god bile nekomparativne u pravome metodološkom smislu, bile vrlo rijetke (primjerice, Deren-Antoljak, 1983). U cjelini uzevši, komparativna politika u Hrvatskoj nije se razvijala kao teorijski i metodološki izgrađena disciplina političke znanosti. Nasuprot tome, komparativna politika u svijetu već je potkraj pedesetih i osobito početkom šezdesetih godina 20. stoljeća napustila normativno-institucionalistički pristup te svojim novim usmjerenjem izazvala “metodološku revoluciju” (Kalleberg, 1966) koja je dovela do nastanka “nove komparativne politike” (Apter, 1996).

Ako se tradicionalistički monografski pristup održao i nakon teorijsko-metodološke revolucije, on se primjenjuje u znatno promijenjenom obliku. Politički sustavi pojedinih zemalja još se, doduše, obrađuju monografski, ali su prikazi prošireni sadržajima koji se ne mogu analizirati normativno-institucionalnim pristupom, koji je bio tipičan za stariji *comparative government*. Osim standardnih prikaza glavnih političkih institucija – ustava, parlamenta, vlade, predsjednika države, sudova, izbornog sustava – u doba *comparative politics* ti prikazi obuhvaćaju i političke stranke, interesne saveze, skupine za pritisak, birokraciju, vojsku, političku kulturu, masovne me-

³ O razvoju političke znanosti i komparativne politike unutar nje u SAD-u u drugoj polovici 20. stoljeća v. detaljnije u: Farr, Dryzek i Leonard (1995) te Pye (1995). O odnosu različitih teorijskih pravaca i metoda u suvremenoj političkoj znanosti uopće v. Marsh i Stoker (2003) te Burnham, Gililand, Grant i Layton-Henry (2004).

⁴ Najbolji suvremeni komparativisti iskazuju taj stav na posve eksplicitan način. Ugledni nizozemski i europski komparatist Hans Keman (2002, 3) kaže da je komparativna politika posebna disciplina moderne političke znanosti i ujedno njezin sastavni dio: “... ‘Comparative politics’ is distinctive and, at the same time, part and parcel of the discipline”.

dije, javne politike, lokalnu samoupravu, socijalni kapital i dr. (primjerice, Blondel, 1990). Monografski pristup u studijama pojedinih nacionalnih političkih sustava (primjerice, Hartmann, 2000) ili u zbornicima o nacionalnim političkim sustavima pojedinih regija (primjerice, Hartmann, 1995; Ismayr, 1997, 2002) u novije je doba sadržajno izašao izvan tradicionalnoga *comparative government*, ali je metodološki uglavnom ostao u njegovim granicama. Takve studije njihovi autori rado nazivaju "sustavnim studijama slučaja", ali u metodološkom smislu posrijedi su uglavnom monografske deskriptivne studije koje su napisali specijalisti za pojedine nacionalne političke sustave, a ne pravi komparatisti. Suradnja autora različitih teorijskih interesa i senzibilitnosti često smanjuje homogenost kolektivnog djela, pa su mnoge knjige koje bi intencijski htjele biti komparativne studije zapravo "nepovezani nizovi monografija" (Dogan i Pelassy, 1990, 129) ili "zbirke studija zemalja" nastale na osnovi urednikova popisa elemenata što ih mora sadržavati svaki pojedini prilog (Keman, 2002, 35). Ima, dakako, i primjera izvrsno teorijski i metodološki osmišljenih pravih sustavnih studija slučaja (primjerice, Berg-Schlosser i Mitchell, 2000).

Kontekstualne zapreke u razvoju komparativne politike u Hrvatskoj proizlazile su iz posebne prirode jugoslavenskoga političkog i društvenog poretka od 1945. do 1990., a napose od 1974. do 1990. godine. Ideološki cilj jugoslavenske komunističke vlasti bilo je ukidanje, odnosno "odumiranje" građanskih političkih institucija: države, parlamenta, vlade, političkih stranaka, izbora, interesnih skupina, birokracije, policije, vojske itd. Taj je proces najdalje

bio odmaknuo na normativnoj razini, ali ni supstantivna razgradnja pretpostavaka i oblika građanskih političkih institucija nije bila zanemariva. To je jugoslavensku, a unutar nje i hrvatsku politiku, učinilo načelno nepodobnom za usporedbu s politikama demokratskih zemalja. Stoga se začeci komparativnih istraživanja u tom razdoblju mogu naći tek u poredbenim studijama komunističkih diktatura. I doista, taj je istraživački pravac bio razmjerno razvijen, osobito nakon sukoba Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom 1948. godine, ali ideološki vrlo pristran, pa su rezultati takvih studija bili gotovo beziznimno unaprijed poznati: unatoč poteškoćama, jugoslavenski model samoupravnog socijalizma redovito se prikazivao nadmoćnim svim istočnoeuropskim modelima državnog socijalizma. U toj je literaturi uzaludno tražiti komparativne studije modernih diktatura kakve su u to doba pisali zapadni autori – primjerice, Hannah Arendt (1951), Carl Joachim Friedrich i Zbigniew Brzezinski (1956) – kao što je u reprezentivnim zapadnim studijama autokracije uzaludno tražiti dokaze i priznanja doprinosa hrvatskih i jugoslavenskih istraživača poredbenom studiju diktatura 20. stoljeća. Iznimka je nekoć vrlo popularna studija *The New Class* (1957) jugoslavenskoga komunističkog disidenta Milovana Đilasa (usp. Friedrich i Brzezinski 1965, 33-35, 58. i d.), koja je svoju prihvaćenost u akademskim krugovima umnogome dugovala autentičnome svjedočenju "iznutra", tj. negdašnjemu Đilasovu visokome političkom položaju u jugoslavenskoj komunističkoj nomenklaturi. Ta je studija u Jugoslaviji bila zabranjena, a njezino javno kritičko vrednovanje onemogućeno. Sve je to rezultiralo time da nije

bio razvijen nijedan od dva temeljna načina izučavanja komparativne politike: prvo, nije bilo komparativnih studija više slučajeva koje bi uključivale i Jugoslaviju, odnosno Hrvatsku; drugo, nije bilo studija nacionalne politike u komparativnoj perspektivi, tj. proučavanja nacionalne politike u usporedbi s politikama drugih zemalja kako bi se otkrile i objasnile sličnosti i razlike među njima. Istodobno, nisu bila politički i ideološki dobrodošla ni poredbe na istraživanja unutar same Jugoslavije, jer su mogla otkriti ozbiljne socijalne, političke i kulturne razlike među njezinim republikama, odnosno nacijama, koje su se sustavno potiskivale i prešućivale.⁵

Prijelaz iz državnoga u samoupravni socijalizam definitivno je “gurnuo” tadašnju jugoslavensku, a s njom i hrvatsku politiku u izoliranu zonu nekomparabilnosti: ako su jugoslavenski politički poredak i politika do 1974. bili neusporedivi sa zapadnim političkim sustavima i politikama, nakon 1974. godine postali su neusporedivi i s istočnim komunističkim režimima i politikama. Takvo ideološko i političko okružje nije imalo samo pogubne posljedice za razvoj komparativne politike kao jedne discipline političke znanosti nego i za razvoj cijele političke znanosti. Osim što je bio onemogu-

ćen razvoj jedne njezine sukonstitutivne discipline – a time su, naravno, posljedično bili onemogućeni puni teorijski i metodološki razvoj i “konsolidacija” suvremene politologije – takvo je stanje cijelu političku znanost guralo u svojevrsnu parohijalnost. Ono je osobito pogodilo drugu njezinu sukonstitutivnu disciplinu: nacionalnu politiku. Kako se nacionalna politika konstituirala i prikazivala kao jedinstveno područje istraživanja u svjetskim okvirima – samoupravnog socijalizma i delegatskog sustava nije, naime, bilo nigdje drugdje u svijetu – to se njome moglo baviti na “jedinstven” način: nije bilo potrebno poznavati suvremene političke teorije i metode istraživanja politike da bi se proučavali samoupravni socijalizam i delegatski sustav, jer su one navodno bile beskorisne i nemoćne u sudaru s novim povijesnim fenomenima. Posljedice tako “epohalnog prevrata” bile su krajnje prozaične: nacionalnom politikom mogao se baviti – i bavio se – tko god je htio, pa su nepolitološki, ali i formalno politološki amateri zavladaali disciplinom. Bio je to trijumfalni poraz glasovite uzrečice Rudyarda Kiplinga: “Što o Engleskoj zna onaj tko poznaje samo Englesku”? Činilo se da o Hrvatskoj zna najviše onaj tko poznaje samo Hrvatsku. Napokon, jedno stanje u komparativnoj politici nužno je pogadalo i razvoj političke teorije ako se pretpostavi da je “komparativna politika ključna za razvoj političke teorije” (Peters, 1998, 1), odnosno da je tijekom posljednjih desetljeća upravo ona bila izvorom novih teorija i pristupa u političkoj znanosti uopće (Wiarda, 2002, 1).

No ni u zapadnim društvima razvoj komparativne politike nije tekao glatko.

⁵ U tom je smislu bila indikativna sudbina knjige Esada Ćimića (1974) u kojoj je autor iznio nalaze empirijskog istraživanja različitih političkih stavova pripadnika triju vjerskih zajednica – katoličke, muslimanske i pravoslavne – u Bosni i Hercegovini prema socijalističkom samoupravljanju. Političke i profesionalne posljedice što su ga snašle nakon objavljivanja te knjige Ćimić je poslije opisao u knjizi *Politika kao sudbina* (1983).

Nejasnoćama o tome što su komparativne studije bitno je pridonosio nedostatak rasprava o teorijskim i metodološkim aspektima poredbenog istraživanja politike. Do potkraj 20. stoljeća bile su rijetke studije te vrste čak i u anglosaksonskoj znanstvenoj tradiciji u sklopu koje je suvremena komparativna politika nastala te gdje je bila i ostala najrazvijenija. U pregledu teorijske povijesti komparativne politike Hiltrud Naßmacher (1991, 5-8) navodi samo pet relevantnih teorijsko-metodoloških djela što su nastala do početka devedesetih godina, dok je bilanca njemačke komparatistike toga doba još skromnija i svodi se na dva važna djela.⁶ No upravo se u devedesetim godinama stanje uvelike mijenja te nastaje niz važnih teorijsko-metodoloških

⁶ Na engleskom jeziku to su: *Comparative Politics Today. A World View*, ključna knjiga s područja komparativne politike u 20. stoljeću, čije su izvorno izdanje uredili G. A. Almond i B. G. Powell ml., dok su kasnija izdanja autorski i tematski proširivana, tako da su osmo izdanje iz 2004. uredili, osim Almonda i Bingham, još i K. Strøm i R. J. Dalton; *Comparative Politics* (1963) H. Ecksteina i D. E. Apter; *Comparing Political Systems* (1972) J. Blondela; *Comparative Political Inquiry* (1972) L. C. Mayera; *How to Compare Nations. Strategies in Comparative Politics* M. Dogana i D. Pelassyja (izvorno franc. izd. 1982). Na njemačkom jeziku spominju se samo djela D. Berg-Schlossera i F. Müller-Rommela *Vergleichende Politikwissenschaft* (1987) i K. v. Beymea *Der Vergleich in der Politikwissenschaft* (1988). Autorica je, ipak, suviše stroga u odabiru, jer i neka druga djela zaslužuju da budu spomenuta, kao što su *Comparative Government and Politics* (1982¹) R. Hagea i M. Harropa ili *New Directions in Comparative Politics* (1985¹) H. J. Wiarde.

djela (Keman, 1993, 2002; Lanne i Ersson, 1994; Lichbach i Zuckerman, 1997; Peters, 1998; Landman, 2000; Sodaro, 2001; Lauth, 2002; O'Neil, 2004; Kesselman, Krieger i Joseph, 2004; i dr.). Kako je u tim djelima shvaćena komparativna politika? Kako se strukturira i prikazuje znanje u toj disciplini suvremene političke znanosti? Taj će problem biti ilustriran na primjeru dvadesetak odabranih djela s područja komparativne politike, koja su objavljena u posljednjih petnaestak godina. Točnije, najstarije djelo objavljeno je 1990., a nekolicina najnovijih 2004. godine.

U "strukturiranju znanja" u suvremenim udžbenicima i priručnicima komparativne politike oblikovalo se nekoliko prepoznatljivih pristupa.

I. Prvi pristup usmjeren je na stvaranje obuhvatnih udžbenika komparativne politike koji sadržavaju prikaze teorijskih i metodoloških temelja discipline, njezinih glavnih predmetnih područja te reprezentativnih zemalja, skupina zemalja ili regija. Prikaz zemalja ili regija ima pritom dvostruku ulogu: osim što se nude znanja o njima, upravo se u tim prikazima demonstrira teorijska i metodološka koncepcija koja je izložena u prvome dijelu udžbenika, primjenom koje se dospjelo do respektivnih znanja. Obuhvatnost se već ističe u naslovima, koji sugeriraju kako je riječ o djelima koja su napisana iz "globalne perspektive", sa "svjetskoga gledišta" i sl. S obzirom na predmetnu i metodološku obuhvatnost, takve knjige beziznimno piše više autora pa su one kolektivna, a ne pojedinačna djela.

Najreprezentativniji primjer takva pristupa svakako je najslavniji udžbenik u povijesti suvremene komparativne politike: *Comparative Politics Today*.

A World View, uredničko djelo Gabriella A. Almonda i suradnika, čije je osmo izdanje objavljeno 2004. godine.

Djelo je paradigmatički strukturirano na tri dijela. Uvodni dio obuhvaća prikaz tema komparativne politike – politika, vladavina, politički sustav, država, tvorba zajednice, razvoj, ljudska prava i građanske slobode – i usporedbu političkih sustava. Drugi dio bavi se analizom općeg pojma politike posredstvom njegovih triju sastavnih dimenzija: sustava, procesa i politika. U njemu su posebno obrađeni politička kultura i politička socijalizacija, interesna artikulacija, interesna agregacija i političke stranke, poredak i proces stvaranja politika te javne politike. Treći dio čine studije pojedinih zemalja, i to najvećih i najvažnijih država na svim kontinentima: Engleske, Francuske, Njemačke, Japana, Rusije, Kine, Meksika, Brazila, Egipta, Nigerije i Sjedinjenih Američkih Država. Prethodno prikazane glavne teme komparativne politike uglavnom su obrađene na primjerima svih zemalja.

Na tome je konceptijskom tragu nastalo mnogo udžbenika i priručnika komparativne politike. Među novijim izdanjima izdvaja se vrlo opsežan udžbenik *Comparative Politics. A Global Introduction* što ga je uredio Michael J. Sodaro (2001), profesor političke znanosti na američkom sveučilištu George Washington.

Sodaro shvaća komparativnu politiku kao posebno “podpodručje političke znanosti” (2001, 7), koje uključuje četiri velike predmetne cjeline: političke institucije, javne politike, političko ponašanje masa i elita te političku kulturu. Te velike predmetne cjeline izdiferencirane su na više segmenata, kao

što su moć, država, nacija, demokracija, demokratizacija, izborni sustavi, političke stranke, interesne skupine, politička ideologija, politike razvoja i dr. One se u komparativnoj politici proučavaju pomoću posebnih “analitičkih tehnika” koje uključuju definiciju, opis, objašnjenje, predviđanje i preskripciju. Kao što je svojstveno ovome konceptijskom pristupu općenito, ta se teorijska i metodološka polazišta primjenjuju potom u prikazu pojedinih zemalja u drugome dijelu udžbenika. Nasuprot Almondu i suradnicima, Sodaro se odlučio da drugi dio ne posveti samo zemljama nego “zemljama i vođama”. Tako prikaz Velike Britanije uključuje i političke portrete M. Thatcher i T. Blaira, prikaz Rusije portrete B. Jeljcina i M. Gorbačova, prikaz Južnoafričke Republike portret N. Mandele itd. Inače, Sodaro je odabrao Veliku Britaniju, Francusku, Njemačku, Japan, Izrael, Rusiju, Kinu, Meksiko i Brazil, te Nigeriju i Južnoafričku Republiku jer smatra da su to zemlje koje nisu samo općenito važni akteri u međunarodnoj zajednici nego su i dodatno znanstveno zanimljive zbog političkih promjena i potresa što su ih pogodile potkraj 20. stoljeća: smjene političkih tabora na vlasti u Britaniji i Njemačkoj, raspada Sovjetskog Saveza i demokratizacije u Rusiji, raspada poslijeratnoga stranačkog sustava u Japanu, sloma rasističkog režima i demokratizacije Južnoafričke Republike, demokratizacije autokratskog režima u Meksiku itd. Drugim riječima, izbor zemalja je kontekstualno određen tako da se na njima mogu opisati i objasniti neki opći ili novi politički procesi i pojave.

II. Drugi pristup sadržava samo prikaz metodološkog i tematskog područja discipline, a nema studija pojed-

nih zemalja na kojima bi se opći pristup konkretno demonstrirao. U prvome dijelu obično se iscrpno prikazuju metode i metodološke strategije istraživanja, a u drugome se izlažu najvažnija tematska područja komparativne politike. Prema odabranim tematskim područjima vidi se i kako pojedini autori određuju glavne predmete komparativne politike. I taj je pristup iznimno zahtjevan, pa se u pisanje knjiga što polaze od njega beziznimno uključuju dva ili više autora.

Rod Hague i Martin Harrop (2001)⁷ strukturiraju svoj standardni udžbenik kao niz tematskih poglavlja, pri čemu je metodološki dio ukratko izložen u sklopu prvoga dijela o temeljima komparativne politike. Tematske cjeline definirane su razmjerno široko kao pet cjelina: "Temelji komparativne politike" (politika i vladavina, demokracija, autoritarna vlast, država u globalnom sklopu i komparativni pristup); "Politika i društvo" (politička kultura, politička komunikacija i politička participacija); "Povezivanje društva i vlasti" (izbori i birači, interesne skupine i po-

litičke stranke); "Strukture vladavine" (ustavni i zakonski okvir, federalna, unitarna i lokalna vlast, zakonodavna vlast, izvršna vlast i birokracija); "Javna politika".

Nakon uvodnih teorijsko-metodoloških rasprava, koje su najvažniji i najvredniji dio knjige, Dirk Berg-Schlosser i Ferdinand Müller-Rommel (1997²) navode i obrađuju devet glavnih tematskih područja: socijalnu strukturu, promjene vrijednosti, političku participaciju, političke stranke i interesne saveze, parlament, javne politike, demokratsku tranziciju, periferna društva, krize i konflikte. Nedostatom toga pionirskog teorijsko-metodološkog priručnika o komparativnoj politici na njemačkom jeziku smatra se nepostojanje poglavlja o poredbenoj analizi nacionalnih političkih sustava kao "glavnog područja" komparativne politike, ali i političke znanosti uopće (Naßmacher, 1991, 6).⁸

I Hans-Joachim Lauth (2002) najprije nudi teorijsko-metodološki uvod, a potom dijeli predmetno područje komparativne politike prema strukturnom obrascu politike na tri podpodručja: političke strukture i institucije (*polity*), aktere i procese (*politics*) te rezul-

⁷ Posrijedi je peto izdanje standardnoga sveučilišnoga udžbenika komparativne politike što su ga potpisali samo R. Hague i M. Harrop. Hrvatski prijevod *Komparativna vladavina i politika* (2001) načinjen je prema četvrtom izdanju koje je objavljeno 1998. i koje je, uz dvojicu spomenutih autora, potpisao i Sh. Breslin. Peto je izdanje umnogome promijenjeno kako u sadržajnom, tako i u interpretacijskom smislu. U metodološkom smislu, najvažnija je promjena rekontekstualizacija i reinterpretacija metoda komparativnih istraživanja, a u tematskom smislu uvođenje posebnog poglavlja o političkoj komunikaciji. Inače, prvo izdanje ovog djela objavljeno je 1982.

⁸ H. J. Wiarda (2002, 1) misli, također, da su glavni predmet komparativne politike politički sustavi: "Komparativna politika uključuje sustavno proučavanje i usporedbu političkih sustava u svijetu". Proučavanje je sustavno ako traga za obrascima, pravilima i trendovima među političkim sustavima; ono je komparativno ako je usmjereno na objašnjenje sličnosti i razlika, ali i razvojnih promjena među tim političkim sustavima. O središnjem mjestu političkih sustava u Almondovu (2004) shvaćanju komparativne politike nije potrebno ni govoriti.

tate i uvjete djelovanja politike (*policy*). Na prvome podpodručju zastupljeni su tipovi političkih režima, sustavi vlasti i tipovi demokracije te Europska unija. Na drugome podpodručju prikazane su političke stranke i stranački sustavi, izbori i izborni sustavi, parlamenti, akteri i obrasci interesnog posredovanja te politička kultura. Na trećemu podpodručju predstavljeni su socijalna politika, politika zaštite okoliša, poredbeno istraživanje socijalnog kapitala te međunarodna suradnja.

I mnogi su drugi suvremeni udžbenici i priručnici iz komparativne politike koncipirani na sličan način, ali su većinom teorijski i metodološki nezahvatljiviji i neambiciozniji od spomenutih djela. Dobar je primjer za to priručnik Franka L. Wilsona (2002), koji u prvome dijelu "Pozadina komparativne politike" obrađuje razvoj, metode, temeljni rječnik discipline – u koji skromno ubraja tek nekoliko pojmova: moć i vlast, legitimnost, suverena država, demokracija – te historijsku, kulturnu i zemljopisnu pozadinu politike, a u ostala tri dijela bavi se političkim akterima (građani, stranke, interesne skupine, političke elite, vojska), procesima donošenja političkih odluka (političke institucije i provedba politika) i vrednovanjem političkog djelovanja.

U sklopu tog pristupa, koji se pretvara u najčešći način strukturiranja i izlaganja znanja u suvremenoj komparativnoj politici, tematska se područja ne obrađuju prema jedinstvenom obrascu. Neki se autori priklanjaju vlastitoj sintetičkoj interpretaciji pojedinih problemskih područja (npr. Hague i Harrop, 2001), a drugi se odlučuju za opći prikaz glavnih teorijsko-metodoloških dosega istraživanja na tom području, odnosno na svojevrsan "zapis

stanja stvari" (npr. Lauth, 2002). Razlika je bitno uvjetovana namjenom djela: udžbenici su funkcionalno upućeniji na sintetičke autorske interpretacije tematskih područja, a teorijski i metodološki priručnici na kritički prikaz postojećih istraživanja i njihovih rezultata. Prvi nude studentima i stručnjacima vlastitu interpretaciju rezultata poredbenih istraživanja, a drugi su usmjereni na kritičko propitivanje i vrednovanje postojećeg fundusa znanja i metodološko-analitičkog instrumentarija pomoću kojega se došlo do njega. Samostalna autorska djela, kao što je Hagueov i Harropov udžbenik, i ne mogu zapravo biti drukčija s obzirom na tematski opseg i metodološku zahtjevnost suvremene komparativne politike. Jedan ili dvojica autora doista ne mogu biti vrsni istraživači svih tema i vrsni poznavatelji svih strategija i metoda komparativnih istraživanja. No, urednici udžbenika i priručnika u posve su drukčijem položaju. Oni se mogu ograničiti na pisanje uvodne rasprave, a pojedine tematske studije povjeriti istaknutim istraživačima s odgovarajućih tematskih područja.

III. Treći pristup temelji se na odabiru glavnog predmeta – *theoretical unit, key problem, key issue, critical unit, social unit* i sl. – komparativne politike na kojemu se potom demonstrira cijeli metodološki pristup.

Tako je Hans Keman (2002) kao urednik koncipirao svoje djelo kao priručnik komparativne demokratske politike, a ne komparativne politike uopće. Takav odabir izraz je njegova uvjerenja da je "analiza demokracije uvijek bila središnji interes političkih znanstvenika i 'glavni posao' komparativne politike..." (Keman, 2002, 32). Izraženija usmjerenost na metodološki aspekt dis-

cipline očituje se u tome što se metodološki pristup ne obrađuje samo u posebnom poglavlju nego se “demonstrira” i unutar svakoga tematskog poglavlja. U takvu je pristupu sažeto temeljno shvaćanje da “komparativna politika mora biti definirana u terminima svoga teorijskog dizajna i svoje istraživačke strategije na temelju ciljno-orijentirane referentne točke – onoga što točno treba objasniti – a u ovome slučaju to je demokracija” (Keman, 2002, 33-34). To konkretno znači da prije primjene odabrane strategije istraživanja mora biti razvijena i izložena teorija demokracije. Keman (2002, 32-61) tako polazi od Dahlove (1998) teorije poliarhije, ali je u nastavku analize pretvara u jednu od dviju varijabli svoga ključnog teorijskog pojma *democraticness*, koji čine dvije varijable: poliarhija i pluralizam. Poliarhiju čini skup pozitivnih uvjeta koji jamče sudjelovanje građana u procesima odlučivanja na nacionalnoj razini, a pluralizam predstavlja mogućnosti grupnog organiziranja na socijalnoj razini, na koju država nema utjecaja. *Democraticness*, kao kombinacija tih dviju varijabli, predstavlja stupanj demokracije u društvu iz komparativne perspektive (49). Demokratska politika u priručniku je tematski podijeljena na tri velika poglavlja: “Stranke i vlade u demokraciji”, “Demokratske institucije i politička akcija” i “Političko djelovanje demokracije”.

Tome su se pristupu priklonili i Mark Kesselman, Joel Krieger i William A. Joseph (2004). Glavni predmet ili, kako kažu, kritične jedinice analize (*critical unit*) za njih su nacionalne države kao “prirodne jedinice analize” i “najvažnije političke organizacije i akteri” u suvremenom svijetu (8). Komparativna politika bavi se podrobnim

opisom i analizom vladavine i politike u različitim državama, usredotočujući se pritom na određene probleme kako bi se njihovom usporedbom utvrdile sličnosti i razlike među državama. Četiri su središnje teme analize u tako određenom okviru: 1. interakcija država u međunarodnom poretku, 2. uloga države u upravljanju ekonomijom, 3. pritisak kojemu su države izložene kako bi “dopustile” više demokracije i izazovi demokratizacije te 4. politički učinak različitih izvora skupnog identiteta, uključujući klasni, rodni, etnički i vjerski identitet. Analiza same nacionalne države obuhvaća političke institucije (formalna i neformalna pravila i strukturirane odnose između organizacija vlasti i društvenih resursa), političku kulturu (stavove, vjerovanja i simbole koji utječu na političko ponašanje) i politički razvoj (faze promjene u strukturi političkog poretka).

“Svijet država” urednici dijele u tri velike skupine: etablirane demokracije (Britanija, Francuska, Njemačka, Japan, Indija i SAD), demokracije u razvoju (Rusija, Brazil, Meksiko, Nigerija) i nedemokracije (Iran, Kina). U svakome od tih tipova država i u svakoj državi koja predstavlja određeni tip analiziraju se način nastanka moderne države, politička ekonomija i razvoj, vladanje i stvaranje politika, predstavništvo i participacija te promjene u nacionalnoj politici.

I skandinavski politolozi Jan-Erik Lane i Svante Ersson (1994) misle da je država općenito ključna društvena jedinica (*social unit*) analize u komparativnoj politici, pa svoj pristup nazivaju *state-centred approach* (xiii, 27, 28. i d.). Države analiziraju pomoću dviju glavnih varijabli: stabilnosti i djelotvornosti države. Istraživanje je provedeno na

uzorku od 130 država koje imaju više od milijun stanovnika u vremenskom rasponu od 1945. do 1990. godine. Autori polaze od toga da se neke države raspadaju i nestaju, a druge nastaju, pa ih zanima što utječe na stabilnost država, tj. koji skup strukturnih i institucionalnih uvjeta, ali i djelovanja aktera određuje opstojnost i djelovanje država.

Pristup istraživanju određen je dva- ma načelnim metodičkim polazištima. Prvo, autori shvaćaju komparativnu politiku kao “slabo strukturirano polje znanja na kojemu se natječu alternativni okviri, pristupi i metodologije” (1). Polazeći od teorijskog i metodološkog pluralizma, oni konstatiraju da komparativna politika nema “jedinstvenu i etabliranu metodologiju” te da u njoj ne postoji samo jedna paradigma ili jedan pristup istraživanju. Da bi to potvrdili, u prvome poglavlju ukratko prikazuju najvažnije pristupe u komparativnoj politici: funkcionalistički, sistemski, institucionalistički, teorije kriza i revolucija i dr. Drugo, suprotstavljaju se svođenju cijele discipline na metodu. Komparativna politika bavi se proučavanjem politike na makrorazini, što podrazumijeva zaokupljenost analitičkim jedinicama kakve su “politički sustav, država, nacionalna država ili vladavinski poredak. Komparativna metoda je, pak, metodologija kojom se ona služi u proučavanju određenih vrsta društvenih jedinica dijakronijski ili sinkronijski. Prema tome, komparativnu politiku ne čine samo “komparativne tehnike istraživanja” nego i “teorije o makropolitici”. Stoga bi se komparativna politika mogla opisati kao disciplina koja “proučava sličnosti i razlike među makropolitikim institucijama” u različitim zemljama (11).

Kako je rečeno, autori su se odlučili da njihova društvena jedinica analize ili makropolitika institucija bude država. Stoga se u prvome dijelu knjige bave određenjima države i utvrđivanjem mjerila njezine dugovječnosti i djelovanja, dok su u drugome dijelu zaokupljeni problemom tvorbe strukturnog, institucionalnog i akterskog modela pomoću kojih opisuju i objašnjavaju svoj predmet analize.

Slično je postupio i Patrick O’Neil (2004). I on, naime, identificira ključni problem ili glavnu temu oko koje strukturira cijeli pristup disciplini. Nasuprot Kemanu i suradnicima koji glavnom temom discipline smatraju demokratsku politiku, kao i nasuprot Laneu i Erssonu, te Kesselmanu i suradnicima kojima je glavna tema država, O’Neil misli da je to “sukob između slobode i jednakosti” (2004, xiii i d.). Slobodu definira kao mogućnost pojedinaca da djeluju bez straha od ograničenja ili kazne od strane države ili nekih drugih aktera, a izražava se u kategorijama slobode govora, okupljanja, vjeroispovijesti i ostalih građanskih sloboda. Jednakost se pak odnosi na ekonomski standard pojedinaca u zajednici, društvu ili zemlji (18. i d.). Kako se suprotstavljene ideali individualne slobode i kolektivne jednakosti “pomiruju i uravnotežuju” u institucijama, one postaju središnjim predmetom istraživanja komparativne politike. O’Neil definira institucije kao “organizacije ili obrasce djelovanja” koji proizvode norme i vrijednosti što određuju život ljudi (15, 17. i d.). Kako bi svoj institucionalistički pristup odvojio od starog institucionalizma koji je bio karakterističan za *comparative government* do 1950. godine, O’Neil naglašava da njegov “postbihevioristički institucionalizam” polazi

od toga da institucije nisu samo proizvod političkog djelovanja, nego i njegov uzrok. Drugim riječima, institucije su istodobno uzrok i posljedica politike. Izdvaja pet temeljnih "institucija moći": države, tržišta, društva, demokraciju i autoritarne poretke. Sukladno tome, svoj priručnik komparativne politike strukturira u posebnim poglavljima o državama, nacijama i društvu, političkoj ekonomiji, autoritarnim porecima, demokraciji, naprednim demokracijama, komunizmu i postkomunizmu, slabo razvijenim i novoindustrijaliziranim zemljama te o globalizaciji. Prikazani su historijski i suvremeni aspekti institucija: primjerice, u poglavlju o državi autor se bavi određenjem države, izvorima političke organizacije, usporedbom moderne države te usporedbom državne vlasti; u poglavlju o nacijama i društvu bavi se etničkim i nacionalnim identitetom, državljanstvom i patriotizmom, izvorima i obrascima etničkih i nacionalnih sukoba, političkim stavovima, ideologijom i kulturom; u poglavlju o demokraciji bavi se određenjem demokracije, izvorima liberalne demokracije i vladavine prava, glasanjem i izborima, političkim strankama i organizacijom demokratske vlasti te građanskim pravima. U svakom poglavlju razmatra način na koji se respektivne institucije odnose prema slobodi i jednakosti, kako ih pomiruju i uravnotežuju te izlaže dijagram matrice slobode i jednakosti.

IV. Četvrti pristup usredotočen je poglavito na prikaz teorijskih pristupa komparativnim istraživanjima, dok metodološki problemi ostaju u drugom planu. Tako Hiltrud Naßmacher (1991) prikazuje razvoj komparativne politike kao razmjerno ravnomjeran niz smjenjivanja različitih teorijskih pristupa,

koji se neposredno vezuje uz širenje predmeta komparativnih istraživanja. U fazi *comparative government* prevladavale su institucionalne teorije. Širenjem istraživačkih interesa na političke procese u prvi plan dolaze pluralističke, biheviorističke, systemske i interdependencijske teorije o odnosu ekonomije i politike te kulturološki pristupi. Naposljetku, ulaskom javnih politika u sferu interesa komparativista poseže se za *policy* analizom i "novim institucionalizmom". Metode su podvedene pod pojedine teorijske pristupe kojima su imanentni: primjerice, institucionalizmu se pripisuju historiografske metode, pluralizmu analiza političkih procesa, reputacijska i pozicijska metoda, biheviorizmu ankete, intervjui, neposredno promatranje i statističke analize itd. Takav pristup ostavlja dojam da je komparativna politika u teorijskom smislu puki skup različitih teorija, a u metodološkom smislu zbroj njihovih posebnih metoda. On ne omogućuje da se dospije do cjelovitoga teorijsko-metodološkog programa, strategije ili dizajna komparativnih istraživanja, nego svako istraživanje svrstava u jednu od prethodno izgrađenih "kućica". No predmeti su odavno "napustili kućice" u kojima su prvotno bili istraživani te su podvrgnuti novim metodama analize. Izbori i izborni sustavi prvotno su doista istraživani unutar starih institucionalističkih i biheviorističkih teorija, ali se odavno o njima raspravlja, primjerice, u sklopu novog institucionalizma. Političke stranke doista su ušle u poredbena istraživanja u okviru pluralističkih teorija, ali se one odavno istražuju i s teorijsko-metodoloških polazišta teorija aktera i *policy* analize. Itd.

U *New Directions in Comparative Politics* (2002, 1985¹) urednik i suautor

Howard J. Wiarda zaokupljen je problemom teorijskog razvoja komparativne politike. Wiarda promatra teorijski razvoj komparativne politike kroz prizmu sloma dviju velikih paradigmi što su u određenim razdobljima razvoja prevladavale u njoj.

Prvi veliki lom u paradigmi dogodio se šezdesetih godina pojavom Almondove teorije razvoja i označio je prijelaz s tradicionalnoga *comparative government* na novu *comparative politics*. Wiarda upozorava da je taj lom započeo još objavom knjige *The Study of Comparative Government* (1955) Roya Marcidisa, u kojoj su praktično oblikovane sve glavne točke kritike *comparative governmenta* (parohijalizam, deskriptivnost, formalizam, premoć studija slučaja) i svi glavni zahtjevi koji su postavljeni pred novu komparativnu politiku (globalizam, analitičnost, dinamičnost, poredbena istraživanja više zemalja), a koje su kasnije sustavnije i utjecajnije iznijeli Gabriel A. Almond i James S. Coleman u svojoj prevratničkoj knjizi *The Politics of Developing Areas* (1960). Ako je "Marcidis najavio revoluciju u komparativnoj politici" (Wiarda, 2002, 5), Almond i Coleman su je i proveli.⁹ Ona, dakako, ne bi bila moguća da se nije poklopila s velikim promjenama i prevratima u svijetu nakon Drugoga svjetskog rata, koje su iziskivale drukčije znanstvene pristupe izučavanju tih procesa. *Developmenta-*

list approach postaje otad pa do sedamdesetih godina prevladavajućom teorijskom paradigmom u komparativnoj politici. Od sedamdesetih godina taj je pristup bio sve izloženiji kritici zbog političke i teorijske pristranosti, a najžešći kritičari spočitavali su mu čak i to da je postao "dio hladnoratovske strategije SAD-a" (Wiarda, 2002, 212). Prigovaralo se da je funkcionalistički pristup prilagođen zapadnom modelu razvoja, da idealizira zapadne modele političkog uređenja, da je uspostavio lažnu dihotomiju između modernih i tradicionalnih društava, da ignorira posebnosti zemalja Trećeg svijeta te da je stoga teorijski i metodološki neprimjeren za izučavanje nacija i društava u razvoju. Posljedica te kritike bio je "slom konsenzusa" u komparativnoj politici i prodor u nju niza novih teorijskih pristupa. Drugi je veliki slom dominantne paradigme "otvorio vrata" teorijskom i metodološkom pluralizmu u disciplini. Među novim pristupima Wiarda smatra najvažnijima teorije korporativizma, teorije ovisnosti, pristup koji se usredotočuje na analizu odnosa država-društvo, komparativnu političku ekonomiju, analizu javnih politika, autohtone teorije razvoja, analize političke kulture, teorije racionalnog izbora i "novi institucionalizam".¹⁰

Među razmjerno rijetkim udžbenicima i priručnicima komparativne politike koji su poglavito usredotočeni na teorijske pristupe u toj disciplini izdvaja se i knjiga koju su uredili Mark I. Lichbach i Alan S. Zuckerman (1997).

⁹ Opravdano to tvrde i drugi bolji poznavatelji povijesti discipline. J. E. Lane i S. Ersson (1994, 2) navode da je upravo Marcidis identificirao pet ključnih nedostataka tradicionalnoga *comparative government*: konfigurativnu deskripciju, parohijalizam, formalni legalizam, empiricizam i nekomparativnost.

¹⁰ P. Burnham i sur. (2004, 15-22) navode da su dominantne paradigme u političkoj znanosti uopće biheviorizam, novi institucionalizam i teorije racionalnog izbora.

Oni polaze od postavke da se komparativna politika u novije doba slabo teorijski razvijala te da to uzrokuje krizu discipline. Središnjim teorijskim pristupima smatraju teorije racionalnog izbora, kulturalističke analize i strukturalističke pristupe kao "načelno kompetitivne teorijske škole u komparativnoj politici" ili "tri idealtipske istraživačke tradicije" u suvremenoj komparativnoj politici (1997, 5, 240). Sva tri teorijska pravca duboko su ukorijenjena u svijest zapadne političke i društvene misli: teorije racionalnog izbora nastavlja ju putem što su ga utrljali Hobbes, Smith i Pareto, kulturalističke analize nadovezuju se na djela Montesquieua, Webera i Mosce, a strukturalističke teorije ponajviše se oslanjaju na Marxovo i Weberovo djelo. U pogl. 2. prikazuje se razvoj tih triju teorijskih pravaca, a u pogl. 3. i 4. demonstrira se njihova primjena u komparativnim analizama izbornog ponašanja, društvenih pokreta i revolucija, uloge interesa, institucija i ideja u komparativnoj političkoj ekonomiji industrijaliziranih nacija te u stvaranju država. Najvredniji dio knjige čine dvije zaključne rasprave u kojima se razmatra odnos društvene teorije i komparativne politike (pogl. 9. i 10). Osobito je važno deveto poglavlje u kojemu M. I. Lichbach, jedan od urednika i autora, prikazuje glavne ontološke, metodološke, methodske i podtradicijske razlike, vrline i slabosti glavnih teorijskih pristupa na djelima koja ih najbolje reprezentiraju.

V. Peti pristup oprečan je četvrtome, jer je poglavito usredotočen na metodološke probleme komparativne politike. Mattei Dogan i Dominique Pelassy (1990) posve su usredotočeni na prikaz i razmatranje "općih strategija komparativnih istraživanja" i ne zanima ih

"inventura" akumuliranog znanja o pojedinim područjima komparativne politike (1990, vii). Smisao komparativnih istraživanja vide u "bijegu od etnocentrizma" i pronalaženju "socioloških zakona" pomoću internacionalizacije temeljnih analitičkih kategorija (društvenih klasa, kulturnog pluralizma, političke kulture, političke socijalizacije, političkog klijentelizma, konsocijacijske demokracije i političkih kriza), pravilnog izbora zemalja koje se uspoređuju te načina strukturiranja rezultata istraživanja. Temeljni je problem te knjige što autori ne razlikuju dosljedno "komparativnu sociologiju" i "komparativnu politologiju" nego ih, implicitno ili eksplicitno, tretiraju kao sinonime. No njihove temeljne analitičke kategorije većinom su konstitutivne za predmetno područje komparativne političke znanosti (politička kultura, politička socijalizacija, politički klijentelizam, konsocijacijska demokracija, političke krize), a tek manjim dijelom za komparativnu sociologiju (društvene klase i kulturni pluralizam).

B. Guy Peters (1998) napisao je jednu od najekskluzivnijih i ujedno ponajboljih metodoloških studija u suvremenoj komparativnoj politici. U prvom poglavlju Peters ukazuje na važnost usporedbe u političkoj znanosti te određuje oblike komparativne analize i tipove komparativnih studija. Osobito je važna njegova peteročlana tipologija komparativnih studija na: 1. studije pojedinih zemalja; 2. regionalne studije, tj. analize sličnih procesa ili institucija u ograničenom broju zemalja koje su odabrane prema određenim kriterijima; 3. klasifikacijske ili tipološke studije pojedinih zemalja ili podnacionalnih jedinica; 4. regionalne statističke ili deskriptivne analize podataka o nekoj

skupini zemalja; 5. globalne statističke analize svih zemalja svijeta. U drugom poglavlju bavi se logikom usporedbe, odnosno istraživačkim dizajnom u komparativnoj politici i razinama analize. Osobitu pozornost poklanja strategijama istraživanja najbližijih i najrazličitijih slučajeva, uključujući i metodološke probleme što su povezani s njima, primjerice tzv. Galtonov problem. U trećem poglavlju posebice se bavi strategijama istraživanja s različitim brojem slučajeva: malim brojem slučajeva (jednim, dva ili nekoliko slučajeva), uključujući i tzv. "prirodne skupine", te globalnim analizama. Četvrto poglavlje posvećeno je tipičnim problemima i pogreškama u komparativnim istraživanjima, poput selekcijske pristranosti, konceptualne neprimjerenosti i dr. Drugi dio knjige (pogl. 6-7) rezerviran je za probleme studija slučaja i statističku analizu (pogl. 8-9). Peters se ubraja u komparatiste koji ne dvoje o tome jesu li studije slučaja sastavni dio metodologije komparativne politike. Štoviše, tvrdi da brižljivo odabrane i istražene studije pojedinih zemalja mogu biti ključne u testiranju političkih teorija i hipoteza.¹¹ O teoriji se eksplicitno govori samo u jednome, petom poglavlju, u kojemu se teorijski pristupi diferenciraju s obzirom na makrorazinu, mezorazinu i mikrorazinu objašnjenja. U završnome desetom poglavlju Peters razmatra budućnost komparativne politike u promijenjenom svijetu.

I Todd Landman (2000) napisao je izvrsnu metodološku studiju koja se pristupom razlikuje od Petersove.

¹¹ U novije je vrijeme među komparatistima široko prihvaćena studija R. K. Yina (2003³) o dizajniranju i metodama istraživanja studija slučaja.

Landman je poglavito usredotočen na iscrpan prikaz metoda i metodološkog dizajna komparativnih istraživanja te "operativno" demonstriranje njihove primjene na najvažnijim tematskim područjima. On najprije detaljno prikazuje tri glavna tipa komparativnih studija – studije mnogo zemalja (*comparing many countries*), studije nekoliko zemalja (*comparing few countries*) i studije pojedinih zemalja (*single-country studies*) – a potom primjenu svakoga od tih pristupa demonstrira na pet velikih tematskih cjelina: ekonomskom razvoju i demokraciji; nasilnome političkom mišljenju i socijalnoj revoluciji; nenasilnome političkom mišljenju i društvenim pokretima; tranziciji u demokraciju; institucionalnom dizajnu i djelovanju institucija.

VI. Šesti pristup najviše se razlikuje od prethodnih pristupa i najtočnije ga je nazvati studijama nacionalne politike u komparativnoj perspektivi. Ogleđan je noviji primjer takva pristupa zbornik *Demokratien des 21. Jahrhunderts im Vergleich* (2003), što su ga uredili Eckhard Jesse i Roland Sturm. Tematski je strukturiran kao tipičan priručnik komparativne politike s tri velika, ali izdiferencirana tematska poglavlja: "Ustavnost demokratskih društava" (ustav, sustavi vladavine, pravni poredak, federalizam i regionalizam, komunalna demokracija); "Određujuće snage društvenih poredaka" (politička kultura, elite, savezi i interesna politika, stranački sustav, izbori, mediji, javno mnijenje i demoskopija, ekstremizam i politički motivirano nasilje); "Profili i sposobnost djelotvornosti modernih demokracija" (privredni poredak, socijalna politika, zaštita okoliša, zaštita demokracije). Svi se ti problemi razmatraju sa stajališta njemačkih is-

kustava. Taj je cilj, uostalom, i jasno deklariran: "Ovaj svezak želi pružiti obuhvatan pregled 'Demokracija 21. stoljeća – komparativno' polazeći od primjera njemačkog iskustva" (2003, 7). Istraživačima je ponajprije stalo do toga da usporede Njemačku s ostalim demokratskim ustavnim državama te da na temelju stečenih spoznaja utvrde je li ona "normalan" ili "poseban" slučaj u svijetu suvremenih demokracija. Na svakome od obrađenih tematskih područja stoga se utvrđuju sličnosti i razlike između Njemačke i usporedivih zapadnoeuropskih demokracija, da bi autori zaključili kako među europskim parlamentarnim demokracijama Njemačka nije nikakav poseban ili odstupajući slučaj, ali da u njezinoj politici ima institucija i instituta kojih nema u ostalim demokracijama. To su, primjerice, institut konstruktivnog glasovanja o nepovjerenju vladi, vlada kojom dominira kancelar, usmjerenost političkih aktera na konsenzusno odlučivanje i jaka politička profesionalizacija Bundestaga, "neemocionalni" tip regionalizma i neetničkog federalizma, jači odmak lokalne demokracije od modela predstavničke demokracije u korist gradonačelnika i uprave, nekontinuiraniji razvoj političkih elita zbog četiri velike povijesne transformacije političkog sustava 1918., 1933., 1945. i 1989. godine itd.

VII. Popisu bi se mogao dodati i sedmi pristup što ga čini neka vrsta naknadne teorijsko-metodološke "konstrukcije" donekle cjelovitoga i koherentnoga priručnika komparativne politike iz niza posebnih studija što su nastajale u različitim razdobljima. Dobar je primjer takva pristupa knjiga *Arguing Comparative Politics* (2001) Alfreda Stepana. Stepan je u toj knjizi

objedinio 15 studija – većinu je napisao samostalno, a manji broj u suradnji s drugim autorima, najviše s Juanom J. Linzom – koje su nastale u dugome vremenskom rasponu od početka sedamdesetih godina do kraja 20. stoljeća.¹² Te je studije autor svrstao u tri više tematski nego metodološki povezane cjeline: "Država i društvo", gdje su svrstane studije autoritarnih režima u Latinskoj Americi, napose u Brazilu i Peruu; "Konstrukcija i dekonstrukcija državnih poredaka: konteksti, kapaciteti i identiteti", gdje su svrstane studije transformacije autoritarnih i totalitarnih režima Latinske Amerike, Južne i Istočne Europe u demokracije; "Međuokviri demokratskog upravljanja i demokratske države", gdje su svrstane studije konstitucionalnih okvira demokratskih političkih poredaka, poglavito studije parlamentarizma, prezidencijalizma, semiprezidencijalizma i federalizma. Riječ je o dvama velikim područjima komparativne politike: studijama političkih režima i tranzicije u demokraciju, pri čemu se treće područje djelomice dotiče i problema institucionalnog dizajna novih demokracija. Unatoč tematskoj i metodološkoj nekoherentnosti, takve zbirke ipak mogu

¹² Najstarija je među njima znamenita Stepanova studija *Authoritarian Brazil: Origins, Policies, and Future* (1973), koja je u ovoj knjizi preimenovana u *The New Professionalism of Internal Warfare and Military Role Expansion*, a najmlađa je studija *Toward a New Comparative Politics of Federalism, (Multi)Nationalism, and Democracy: Beyond Rikerian Federalism*, napisana za ovaj zbornik. Proširena verzija te studije objavljena je pod istim imenom u Gibson (2004: 29-84) i dobro izražava novi val obnovljenog interesa za proučavanje federalizma u suvremenoj komparativnoj politici.

imati odlike priručnika komparativne politike samo ako sadržavaju uistinu vrsne komparativne studije koje su bile reprezentativne za pojedina područja i epohe u razvoju discipline. Većina studija Alfreda Stepana u *Arguing Comparative Politics* doista je takva.

VIII. Napokon, još ima priručnika komparativne politike koji su strukturirani prema proizvoljnim, uglavnom zastarjelim ideološkim mjerilima. Tipičan je primjer studijski vodič Ethel Wood (2003) u kojemu je tematsko područje komparativne vladavine i politike podijeljeno na tri svijeta: 1) Sjedinjene Države i njihove saveznike; 2) Sovjetski Savez i njegove saveznike; 3) nacije "Trećeg svijeta" koje se ne mogu svrstati u prethodne dvije skupine. Prvi je svijet prikazan na primjerima Velike Britanije i Francuske, drugi Rusije i Kine, a treći Meksika i Nigerije. Takav pristup autorica temelji na podjeli nastaloj na "politici Hladnog rata" (2003, 7). I premda se u vrijeme pisanja priručnika raspao cijeli "Drugi svijet", a politika Hladnog rata bila okončana, autorica tvrdi da se ti svjetovi još mogu valjano prikazivati pomoću usporedbi utemeljenih na suprotstavljanju demokracije autoritarizmu i kapitalizma komunizmu. Nasuprot tome, široko je prihvaćeno mišljenje da su propast Sovjetskog Saveza i komunističkih režima u Istočnoj Europi imali vrlo dalekosežne posljedice za razvoj komparativne politike. Među njih se svakako ubraja i to da je postala "irelevantna prijašnja tipologija u komparativnoj politici koja je globalne političke sustave dijelila na Prvi svijet razvijenih kapitalističkih i demokratskih zemalja, Drugi svijet razvijenih komunističkih zemalja i Treći svijet zemalja u razvoju..." (Wiarda, 2002, xi).

Zaključno se može ustvrditi da se znanje u suvremenoj komparativnoj politici strukturira na temelju pluralizma teorijskih i metodoloških pristupa koji vlada u toj disciplini političke znanosti nakon sloma dominantnih paradigmi. Ti pristupi nipošto nisu jednako vrijedni i jednako plodni, pa ni prikazana djela ne zaslužuju jednake ocjene. No, uz iznimku posljednjega, sedmog pristupa, koji je zasnovan na ideološkim, a ne na znanstvenim polazištima, svako prikazano djelo vrijedan je doprinos razvoju komparativne politike. Nažalost, od spomenutih dvadesetak relevantnih djela do sada je na hrvatski jezik prevedeno samo jedno: četvrto izdanje standardnoga udžbenika britanskih komparatista R. Haguea i M. Harropa, kojima se u tom izdanju kao suautor pridružio i Sh. Breslin. Hrvatskim komparatistima zato je nadasve dobrodošla knjiga *Uvod u komparativnu historiju* (2004), koju je uredio povjesničar Drago Roksandić, a koja sadržava prijevode izabranih radova ili dijelova izabranih radova bez kojih je nezamislivo bavljenje komparativnim istraživanjima ne samo u povijesnoj znanosti nego i u društvenim znanostima uopće. Za komparativnu politiku najvažniji su zasigurno prijevodi dijelova klasične studije *Logika poredbenoga društvenog istraživanja* (*The Logic of Comparative Social Inquiry*) Adama Przeworskoga i Henryja Teunea, objavljene 1970. godine, te *Osobitosti poredbene društvene znanosti i Poredbene metode usmjerene na slučaj*, poglavlja studije *The Comparative Method: Moving beyond Qualitative and Quantitative Strategies* Charlesa Ragina, objavljene 1987. godine. Važan doprinos razvoju komparativne politike i cijele političke znanosti bit će i prijevodno izdanje

studije *Teorija i metode u političkoj znanosti* (Theory and Methods in Political Science), koju su uredili David Marsh

i Gerry Stoker, i koja će biti objavljena u biblioteci "Politička misao" 2005. godine.

LITERATURA

- Almond, Gabriel A., Coleman, James S. (ur.) (1960). *The Politics of Developing Areas*. Princeton : Princeton University Press.
- Almond, Gabriel A. (1965). "A Developmental Approach to Political Systems". *World Politics*. (17) 2:183-213.
- Almond, Gabriel A., Powell, Bingham G. (1966). *Comparative Politics - A Developing Approach*. Boston : Little, Brown and Co.
- Almond, Gabriel A. (1988). "Odvojeni stolovi: škole i sekte u političkoj znanosti". *Politička misao*. (25) 4:3-18.
- Almond, Gabriel A., Powell, Bingham G., Strøm, Kaare, Dalton, Russell J. (ur.) (2004). *Comparative Politics Today. A World View*. New York : Pearson.
- Almond, Gabriel A. (1996). "Political Science: The History of the Discipline". U: Goodin, Robert E., Klingemann, Hans-Dieter (ur.). *The New Handbook of Political Science*. Oxford : Oxford University Press, str. 50-96.
- Apter, David, E. (1996). "Comparative Politics, Old and New". U: Goodin, Robert E., Klingemann, Hans-Dieter (ur.). *The New Handbook of Political Science*. Oxford : Oxford University Press, str. 372-397.
- Arendt, Hannah (1996, 1951¹) *Totalitarizam*. Zagreb : Politička kultura.
- Berg-Schlosser, Dirk, Müller-Rommel, Ferdinand (ur.) (1997). *Vergleichende Politikwissenschaft*. Opladen : Leske + Budrich.
- Berg-Schlosser, Dirk, Mitchell, Jeremy (ur.) (2000). *Conditions of Democracy in Europe, 1919-39. Systematic Case-Studies*. London : Macmillan Press.
- Beyme, Klaus von (1966). "Möglichkeiten und Grenzen der vergleichenden Regierungslehre". *Politische Vierteljahresschrift*. (7) 1:63-96.
- Beyme, Klaus von (1988). *Der Vergleich in der Politikwissenschaft*. München : Piper.
- Beyme, Klaus von (1990). "Die vergleichende Politikwissenschaft und der Paradigmawechsel in der politischen Theorie". *Politische Vierteljahresschrift*. (31) 3:457-473.
- Blondel, Jean (1990). *Comparative Government: An Introduction*. New York : Philip Alan.
- Burnham, Peter, Gilland, Karin, Grant, Wyn, Layton-Henry, Zig (2004). *Research Methods in Politics*. Basingstoke : Palgrave Macmillan.
- Ćimić, Esad (1974). *Socijalističko društvo i religija*. Sarajevo : Svjetlost.
- Ćimić, Esad (1983). *Politika kao sudbina*. Beograd : Mladost.
- Daalder, Hans (1993). "The Development of the Study of Comparati-

- ve Politics". U: Keman, Hans (ur.) (1993). *Comparative Politics*. Amsterdam : VU University Press, str. 11-30.
- Daalder, Hans (ur.) (1997). *Comparative European Politics. The Story of a Profession*. London i New York : Pinter.
- Daalder, Hans (2002). "The Development of the Study of Comparative Politics". U: Keman, Hans (ur.) (2002). *Comparative Democratic Politics*. London : Sage, str. 16-31.
- Dahl, Robert A. (1998, 1971¹). *Poliarhija. Participacija i opozicija*. Zagreb : Politička kultura.
- De Meur, Gisele, Berg-Schlosser, Dirk (1994). "Comparing political systems: Establishing similarities and dissimilarities". *European Journal of Politics*. (26) 2:193-219.
- Deren-Antoljak, Štefica (1983). *Politički sistem SAD-a*. Zagreb : Informator.
- Djilas, Milovan (1957). *The New Class*. New York.
- Dogan, Mattei (1996). "Political Science and Other Social Sciences". U: Goodin, Robert E., Klingemann, Hans-Dieter (ur.). *The New Handbook of Political Science*. Oxford : Oxford University Press, str. 97-130.
- Dogan, Mattei, Pelassy, Dominique (1990, 1982¹). *How to Compare Nations. Strategies in Comparative Politics*. New Jersey : Chatam.
- Farr, James, Dryzek, John S., Leonard, Stephen T. (ur.) (1995). *Political Science in History. Research Programs and Political Traditions*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Faure, Andrew Murray (1994). "Some Methodological Problems in Comparative Politics". *Journal of Theoretical Politics*. (6) 3:307-322.
- Friedrich, Carl Joachim, Brzezinski, Zbigniew (1965, 1956¹). *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge : Harvard University Press.
- Goodin, Robert E., Klingemann, Hans-Dieter (ur.) (1996). *The New Handbook of Political Science*. Oxford : Oxford University Press.
- Hague, Rod, Harrop, Martin, Breslin, Shaun (2001). *Komparativna vladavina i politika*. Zagreb : Fakultet političkih znanosti.
- Hague, Rod, Harrop, Martin (2001). *Comparative Government and Politics*. London : Palgrave.
- Hartmann, Jürgen (ur.) (1980). *Vergleichende politische Systemforschung. Konzepte und Analysen*. Köln i Beč : Böhlau Verlag.
- Hartmann, Jürgen (1995). *Vergleichen-de Politikwissenschaft. Ein Lehrbuch*. Frankfurt am Main i New York : Campus.
- Hartmann, Jürgen (2000). *Westliche Regierungssysteme. Parlamentarismus, präsidentielles und semi-präsidentielles Regierungssystem*. Opladen : Leske + Budrich.
- Heywood, Andrew (2002). *Politics*. London : Palgrave.
- Horowitz, Donald L. (1990). "Comparing Democratic Systems". *Journal of Democracy*. (1) 4: 73- 79.
- Ismayr, Wolfgang (ur.) (1997). *Die politischen Systeme Westeuropas*. Opladen : Leske + Budrich.
- Ismayr, Wolfgang (ur.) (2002). *Die politischen Systeme Osteuropas*. Opladen : Leske + Budrich.
- Jesse, Eckhard, Sturm, Roland (ur.) (2003). *Demokratien des 21. Jahrhunderts im Vergleich*. Opladen : Leske + Budrich.

- Kalleberg, Arthur L. (1966). "The Logic of Comparison: A Methodological Note on the Comparative Study of Political Systems". *World Politics*. (19) 1:69-82.
- Kasapović, Mirjana (2002). "Što je komparativna politika?". *Politička misao*. (39) 4:146-162.
- Keman, Hans (ur.) (1993). *Comparative politics. New directions in theory and method*. Amsterdam : VU University Press.
- Keman, Hans (ur.) (2002). *Comparative Democratic Politics*. London : Sage.
- Kesselman, Mark, Krieger, Joel, Joseph, William S. (ur.) (2004). *Introduction to Comparative Politics*. Boston i New York : Houghton Mifflin Co.
- Landman, Todd (2000). *Issues and Methods in Comparative Politics. An Introduction*. London i New York : Routledge.
- Lane, Jan-Erik, Ersson, Svante (1994). *Comparative Politics: An Introduction and New Approach*. Oxford : Polity Press.
- Lauth, Hans-Joachim (ur.) (2002). *Vergleichende Regierungslehre*. Wiesbaden : Westdeutscher Verlag.
- Lichbach, Mark Irving, Zuckerman, Alan S. (ur.) (1997). *Comparative Politics. Rationality, Culture, and Structure*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Lijphart, Arend (1971). "Comparative Politics and Comparative Methods". *American Political Science Review*. (65) 3:682-693.
- Lijphart, Arend (1975). "The Comparable-Cases Strategy in Comparative Research". *Comparative Political Studies*. (8) 2:158-177.
- Mair, Peter (1996). "Comparative Politics: An Overview". U: Goodin, Robert E., Klingemann, Hans-Dieter (ur.). *The New Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press, str. 309-335.
- Marcidis, R. (1955). *The Study of Comparative Government*. New York : Random House.
- Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.) (2003). *Theory and Methods in Political Science*. Basingstoke : Palgrave Macmillan.
- Merkel, Wolfgang (1999). *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*. Opladen : Leske + Budrich.
- Merritt, Richard L., Rokkan, Stein (ur.) (1966). *Comparing Nations. The Use of Quantitative Data in Cross-National Research*. New Haven : Yale University Press.
- Mill, John Stuart (1974, 1848¹). *A System of Logic. Ratiocinative and Inductive*. Toronto : Toronto University Press.
- Naßmacher, Hiltrud (1991). *Vergleichende Politikforschung. Eine Einführung in Methoden und Probleme*. Opladen : Westdeutscher Verlag.
- Nohlen, Dieter (ur.) (1994). *Lexikon der Politik. Wissenschaftliche Methoden*. München : C. H. Beck.
- O'Neil, Patrick (2004). *Essentials of Comparative Politics*. New York i London : W. W. Norton & Co.
- Peters, Guy B. (1998). *Comparative Politics. Theory and Methods*. London : Palgrave.
- Przeworski, Adam, Teune, Henry. (1970). *The Logic of Comparative Social Inquiry*. New York : Wiley.

- Pye, Lucian W. (ur.) (1975). *Political Science and Area Studies. Rivals or Partners?* Bloomington i London : Indiana University Press.
- Ragin, Charles (1987). *The Comparative Method: Moving beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley : University of California Press.
- Rokkan, Stein (1980). "Eine Familie von Modellen für die vergleichende Geschichte Europas". *Zeitschrift für Soziologie*. (9) 2:118-128.
- Rokkan, Stein (2000). *Staat, Nation und Demokratie in Europe*. Frankfurt am Main : Suhrkamp.
- Roksandić, Drago (ur.) (2004). *Uvod u komparativnu historiju*. Zagreb : Golden marketing.
- Rose, Richard (1991). "Comparing Forms of Comparative Analysis". *Political Studies*. (39) 446-462.
- Sartori, Giovanni (1970). "Concept Misformation in Comparative Politics". *American Political Science Review*. (64) 1033-1053.
- Sartori, Giovanni (1991). "Comparing and Miscomparing". *Journal of Theoretical Politics*. (3) 3:243-257.
- Sartori, Giovanni (1994). *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. New York : New York University Press.
- Sodaro, Michael J. (ur.) (2001). *Comparative Politics. A Global Introduction*. Boston : McGraw-Hill.
- Stepan, Alfred (2001). *Arguing Comparative Politics*. New York : Oxford University Press.
- Wiarda, Howard J. (2002, 1985¹). *New Directions in Comparative Politics*. Boulder : Westview Press.
- Wilson, Frank L. (2002, 1996¹). *Comparative Politics. An Introduction to Comparative Analysis*. New Jersey : Pearson.
- Wood, Ethel (2003). *AP Comparative Government and Politics. A Study Guide*. WoodYard Publ.
- Yin, Robert K. (2003). *Case Study Research. Design and Methods*. London : Sage.